

## Sanja Vulić

# O govoru Turković Sela

U radu se analizira govor Turković Sela podno Kleka, koje danas administrativno pripada gradu Ogulinu. Analizom su obuhvaćene pojedine jezične značajke na svim jezičnim razinama, a pozornost je posvećena i leksiku, također semantici. Spomenuta se analiza temelji na jezičnoj građi koju sam prikupila za svoga terenskoga istraživanja u Turković Selu sredinom srpnja 2007. Analiza pokazuje da je govor Turković Sela i danas temeljno čakavski, ikavsko–ekavskoga čakavskoga dijalekta. Usporedba s govorima u dijaspori koji potječu sa širega ogulinskoga područja pokazuje da među štokavskim utjecajima na govor Turkovića možemo razlikovati stariji i noviji utjecaj. Noviji se utjecaj očituje u naglasnom sustavu koji se u znatnoj mjeri novoštokavizirao, zatim u najnovijem jotovanju u riječi *ćedan* kao tipičnoj novoštokavskoj značajki, u dosljednoj uporabi fonema /lj/, u potpunom izostanku artikulacije fonema /h/ te u izraženoj tendenciji neartikuliranja zanaglasnoga kratkoga /i/. Doduše, postupan izostanak artikulacije /h/ počeo se na tom području događati već prije više stoljeća te se postupno pojačavao, ali potpuni izostanak artikulacije /h/ dogodio se u tijeku 20. stoljeća. Među srazmjerno starijim promjenama pod utjecajem štokavštine, tj. onima koje su već bile provedene početkom 18. st., izdvajamo štokavski izgovor fonema /ć/, zatim sustavniju promjenu staroga skupa *čr > cr* (npr. *crn*) te realizacije kao što je *jezik* ili glagol *žet*. Ostale su fonološke značajke dijelom još prepoznatljivo čakavske. Među njima izdvajamo npr. refleks jata po pravilu Meyera i Jakubinskoga, dvoglase *ie* i *uo*, tzv. čakavsku jaku vokalnost, leksem *crikva*, izostanak promjene *l > o*, šćakavizme, uporabu glagola tipa *puojt*, prez. *puojdem*, *duojt*, prez. *duojdem* itd., izostanak fonema /dž/, izostanak sibilizacije u primjerima tipa *bolesniki*, u *Rijeki*. Stariji kajkavski utjecaj očituje se u realizaciji protetskoga /v/ ispred samoglasnika /u/ (npr. *vujac*, *vujna*), a srazmjerno noviji kajkavski utjecaj u uporabi prezentskih i imperativnih oblika glagola *ziet* (prez. *zemem*, imp. *zemi*). Na morfološkoj razini u znatnoj se mjeri čuvaju čakavske značajke. Imenički i pridjevsko–zamjenički sustav u potpunosti je čakavski. Značajka je čakavskoga ikavsko–ekavskoga dijalekta i komparacija pridjeva tipa *nizak* — *nižji*, *visok* — *višji*, prijedložne sveze tipa *zač* 'zašto', neodređena imenička

zamjenica *ki 'tko'*, brojevi na *najst*, prezentski oblici tipa *tkem* od glagola *tkat* i *kupljem (se)* od glagola *kupat (se)*, oblik *ni* za 3. os. jd. zanijevanoga svršenoga prezenta glagola *biti*, oblici za 3. os. mn. pz. koji redovito završavaju na /u/, pa tvorba perfekta povratnih glagola s obveznim čuvanjem enklitičkih oblika prezenta pomoćnoga glagola *biti*, zatim izražavanje učestale, a ponekad i trajne prošle radnje kombinacijom perfekta pomoćnoga glagola *tit* i infinitiva. Štokavskim pak utjecajem možemo smatrati izostanak čakavskoga kondicionala. Stariji kajkavski utjecaj najprepoznatljiviji je u uporabi upitno–odnosne imeničke zamjenice *kaj* za neživo. Na sintaktičkoj razini značajkom čakavskoga ikavsko–ekavskoga dijalekta možemo smatrati izricanje posvojnosti genitivom *nj(i)e* osobne zamjenice *ona*, te sintagmatske sklopove zipa *puojt k maši*. Na leksičkoj razini znatan se štokavski utjecaj prepoznaje u srazmjerno novijem leksičkom sloju, dok je kajkavski utjecaj minimalan na leksik ovoga govora. Stariji leksički sloj koji je imanentan ovomu govoru karakterističan je za čakavski ikavsko–ekavski dijalekt. Pojedine riječi iz toga leksičkoga sloja čuvaju svoja stara značenja, npr. imenice *pivnica* i *pod* itd. Općenito se može reći da su, unatoč inonarječnim utjecajima, značajke čakavskoga ikavsko–ekavskoga dijalekta prepoznatljivije na svim jezičnim razinama, a najbolje sačuvane na morfološkoj razini.

Ključne riječi: Turković Selo, dijalektološka analiza

## Kratka uvodna napomena

Naselje Turković Selo (odnosno izvorno *Türkovići*) podno Kleka danas administrativno pripada gradu Ogulinu. Zbog toga se govor Turkovića može razmatrati u kontekstu govora grada Ogulina u cjelini, a također i kao govor teritorijalno dislociranoga naselja. U ovom je radu težište stavljeno na potonji pristup, tj. analiza se temelji poglavito na jezičnoj građi koju sam prikupila za svoga terenskoga istraživanja u Turković Selu sredinom srpnja 2007. Koliko mi je poznato, govor Turkovića do sada nije posebno istraživao. Za organizaciju terenskoga istraživanja zahvaljujem gospodinu Zvonku Trdiću iz Ogulina i kazivačicama: Anki, Bari, Jagi, Milki i Rozi Turković te njihovim obiteljima, a posebice gospođi Kati Turković i njezinoj obitelji.

Govor žitelja Turković Sela, kao i svi ostali govori hrvatskoga stanovništva Ogulinsko–modruške udoline, temeljno pripada čakavskomu ikavsko–ekavskomu dijalektu. U okviru čakavskoga ikavsko–ekavskoga dijalekta, spomenuti govori, prema dijalektološkoj karti Ive Lukežić,

pripadaju kontinentalnomu poddijalektu čakavskoga ikavsko–ekavskoga dijalekta (LUKEŽIĆ 1990: karta). Govor Turkovića pod vrlo je snažnim štokavskim utjecajem, a u stanovitoj mjeri i kajkavskim, što je sukladno govoru grada Ogulina u cjelini.

## Osnovne fonološke značajke govora Turković Sela

Naglasni inventar govora Turković Sela sastoji se od 4 naglasaka, dva silazna (dugoga i kratkoga), npr. *blâgo* i *kùća*, i dva uzlazna (dugoga i kratkoga), npr. *rúka* i *ròdit*, a nenaglašene dužine isključivo su zanaglasne, npr. G mn. *ìljād*. Taj novoštokavski akcenatski inventar uvjetovan je najnovijim promjenama u tom tipu govora, tj. ostvarivanjem kratkouzlaznoga naglasaka u primjerima tipa *Bòžić*, *Cvìtnica*, *čèsan*, *gòdišće*, *Ìvanja*, *kòrizma*, *Mesòpust*, *nèd(i)lja*, *sìkira*, N mn. *kòlena*, *iz Lomòsta*, *po mòjem*, *ròdit*, *ručèvat*. Na mjestu nekadanjega dugoga naglasaka ostala je zanaglasna dužina, npr. *dvòrišće*, *ògnjìšće*, *osamdèsèta*. Takav tip kratkouzlaznoga naglasaka rezultat je regresivnoga pomaka silaznih naglasaka uz usporednu promjenu intonacije. Istodobno se međutim u govoru Turkovića susreću i primjeri sa starim čakavskim regresivnim pomakom silaznoga naglasaka, ali bez promjene naglasnoga inventara, pa takvi primjeri imaju stare naglaske na novom mjestu, npr. *cèsta*, *gòdna*, *pòndljak*, *džžat*, *đivānim*, *pòznaš Jòsipa?*, *čèra 'jučer'*, *òvde* itd. Dugosilazni naglasak u riječi *làstavica* tipičan je za sjeverozapadnu čakavštinu kojoj po mnogim značajkama pripada i govor Turkovića. Naglasak koji se u dijalektološkim raspravama obično naziva »kanovačkim« susreće se u primjerima tipa *dòšal je s pòsla*, *kádi*. Rabe se realizacije s pomakom silaznoga naglasaka na proklitiku i promjenom intonacije, npr. *mèd sobom*, *nà pašu*, *nè smi*, *prì nam je 'kod nas je'*. Istodobno se susreću i realizacije u kojima nije došlo do takvoga pomaka, npr. *bez mòzga*, *pri mènì*, *u šùmu*, *uz mòst*. Moguće su i kombinacije unutar iste višečlane sintagme, npr. *vìše nísam išla u škòlu prì nam*. Valja još napomenuti da se zapaža tendencija kraćenja zanaglasnih dužina.<sup>1</sup>

1 Zanimljivo je da je istu pojavu supostojanja novoštokavskoga naglasnoga inventara i usporednih ostataka starijih naglasnih pomicanja u okviru starijega naglasnoga sustava zabilježila I. Lukežić u svojoj dijalektološkoj raspravi o mrkopaljskom govoru. Također spominje tendenciju kraćenja zanaglasnih dužina (LUKEŽIĆ: rukopis).

Kao i u ostalim govorima čakavskoga ikavsko–ekavskoga dijalekta, refleks jata u govoru Turkovića uglavnom je u skladu s pravilom Meyera i Jakubinskoga, tj. ekavski se refleks jata ostvaruje ispred fonema /t/, /d/, /n/, /l/, /r/, /z/, /s/, iza kojih slijede /a/, /o/, /u/ ili  $\emptyset$ , npr. *dèd*, *mèsto*, *sèno*, *vènčanje*, *cèsta*, *srèda*, *zdèla*, N mn. *kòlena*, *dèlat*, *dèlā na Sušāku*, *svè dèlām*, *vènčali se*. U ostalim se situacijama ostvaruje ikavski refleks jata, npr. *Cvitnica* 'Cvjetnica', *čòvik*, *mùsec*, *za mùsec dānī*, *u pètem mùsecu*, *trī mùseca*, *slīpić* 'sljepić (neotrovnica)', *dīca*, *kūpim dīci*, *dīcici kūpim*, *mùseč(i)na*, *sikira*, *Stīpanja*, *tīme* 'tjeme', *višala*, *līpo*, *drīmat* 'drijemati', *podīlim svīm*, *jā ūmisim māsnicu*, *žīva mi se* 'zijeva mi se', *pišce*. Refleks jata po pravilu Meyera i Jakubinskoga susrećemo i u dvočlanim imenima i inim sintagmama tipa *Bèla nèdilja*, *ūmisimo tèsto*, *nè smi na īsto mèsto pèt gòdīn*. Po istom se pravilu ikavski refleks jata realizirao u riječi *pòndljak* 'ponedjeljak', ali se kasnije u govoru Turkovića (kao u još nekim govorima u Ogulinsko–modruškoj udolini) zanaglasni samoglasnik /i/ reducirao, tj. dogodila se promjena *pòndiljak* > *pòndljak*. Zapaža se i nekoliko odstupanja od pravila Meyera i Jakubinskoga u korist ekavskoga refleksa jata, npr. *klèšće*, *slèpo crévo*, *svīdok je svīdòčil*<sup>2</sup>, *levo*, *prèko*. Ima i ekavizama analoškoga tipa kao npr. *cèli dān* (analogija prema *cél*). Isto tako, promjena padežnoga oblika ne uvjetuje promjenu refleksa jata, npr. *dīca nā tli oko zdèle* (prema N jd. *zdèla*). Jekavski se refleks jata realizira samo u riječi *gnjzdo*. Taj se jekavizam susreće i u nekim drugim govorima kontinentalnoga poddijalekta čakavskoga ikavsko–ekavskoga dijalekta, ponajprije u Ogulinsko–modruškoj udolini, a također i u čakavskim govorima u Žumberku (SKOK 1971: 576), koji su, poznato je, migracijski. Jasno je da je tu riječ o novijem jekavizmu jer se u sjeverozapadnoj čakavštini u tom značenju obično rabi inačica *njazlo*, a moguće su i realizacije kao npr. u čakavskom govoru Kompolja u Gackoj dolini gdje se govori *gnjazdo* (KRANJČEVIĆ 2003: 183).

Analogijom prema praslavenskomu prezentskomu obliku \**sędō* u čakavaca su uobičajene realizacije tipa *sest*, *sela je* itd., npr. u govoru Turkovića: *Sèdi u lādu*. Od praslav \**ęsti* u govoru se Turkovića razvilo *jīst* 'jesti', npr. u prefigiranom glagolu: *muve cèdu vam pòjist*.

2 Zanimljivo je da se ikavizam *svidočiti* kao odstupanje od pravila Meyera i Jakubinskoga susreće i u ikavsko–ekavskom govoru Hajmaša u Madarskoj koji je naseljen doseljenicima iz ogulinskoga kraja (VULIĆ 2007: 20).

Govoru Turkovića imanentni su dvoglasni *ie* i *uo* koji su rezultat zatvaranja dugih fonema /e/ i /o/, tj. *e* > *ie*, odnosno *o* > *uo*. Takav tip diftongizacije uobičajen je u brojnim temeljno čakavskim govorima Ogulinsko–modruške udoline, npr. u govoru Turkovića: *riêd*; *Ōgulinski Riêljîn* 'Ogulinski Hreljin'; G jd. *do piête*; G mn. *vriêc*; *sad je piêto rōdila*; *to njiê zānima* 'to njih zanima'; *niêceš, niêcete*; *ne bi ziêla* 'ne bi uzela'; *nariêdi kaj za pit*; *ako nîsi ziêl blāgo sōbom, jutro nîsi nîš nāšal u štālî* 'ako nisi uzeo domaće životinje sobom, u jutro nisi ništa našao u štali'; zatim *krōv je muōj*; *puōjt* 'poći'; *tiîli smo na Vêlki petak puōjt crîkvu*; *pruōjt, pruōjdem* 'otići, otidem', *rādo sam tiîla pruōjt u sêlo*; *jeste to vi ki kânite duōjt?* 'jeste li to vi koji kanite doći?'; *duōjdu* 'dođu'. U novije se vrijeme osjetno zapaža tendencija gubljenja dvoglasa, pa se npr. rabi pridjev *svieti*, ali istodobno i blagdansko ime *Svêti Jōsip* (19. ožujka). Nisu rijetke ni hibridne sintagme tipa *pêt buōc*. Općenito se može reći da realizacije bez dvoglasa postaju sve običnije, npr. u sve većega broja govornika *mêrlin*, *crêvo*, *sêno*, *cêli dān*, *Bêla nêdilja*, *pêt gōdīn*, *prêko*, *pōdne*, *škōla*.

Refleks poluglasa jest samoglasnik /a/ kao u glavnini čakavskih govora, npr. *dān*, *česan*, *smūtljivac*, *vūjac* itd.

U govoru Turkovića izostaje tipično čakavski refleks nekadašnjega prednjega nazalnoga vokala /a/ ispred /j/, /č/, /ž/. Kao posljedica postupne štokavizacije govori se *jèz(i)k*, *žèt*, prez. *žānjem*.

U skladu s čakavskim vokalizmom, poluglas se u tzv. slabom položaju u brojnim primjerima vokalizirao, tj. dao fonem /a/, npr. I jd. *s mānom* 'sa mnom', *kādi?* 'gdje?', *kādi je?*, *māša* 'misa', *Vêlka Māša* 'Velika Gospa', *Māla Māša* 'Mala Gospa', *Vāzam* 'Uskrs', *Vāzmeni pōndljak* 'Uskrsni ponedjeljak'. Odatle i rečenica: *Nîsmo tiîli nikad rêc Ūskrs nego Vāzam*. Budući da govor Turkovića pripada skupini govora s čakavskom osnovicom koji su već stoljećima pod različitim inonarječnim utjecajima, tzv. čakavska jaka vokalnost nije u tom govoru dosljedna, pa se istodobno rabe i primjeri tipa *mlîn*, *mlînār*. Zbog toga su uobičajene i sintagme tipa *kādi je mlîn bîl* 'gdje je bio mlin'. Zanimljiv je i razvoj prijedloga, odnosno prefiksa *vb* u govoru Turkovića. Odras promjene *vb* > *v*, tj. gubljenja poluglasa, kao značajku čakavskoga narječja, nalazimo u primjerima *nūk* (< *vnuk*) 'unuk', *nūčić* 'unučić', za *nūčice* 'za unučice', *tōrak* / *tōrak* / *tōrak* 'utorak' (< *vtorak*), *jūtro je bîl rúćak* 'u jutro je bio doručak' (< *v jutro*), *ziêt* 'uzeti', *ako nîsi ziêl* 'ako to nisi uzeo', *ne bi ziêla* 'ne bih

uzela', čèra 'jučer' (< *včera*), *ona je to čèra zièla* 'ona je to jučer uzela'. Međutim, od glagola *zièt* prezent ne glasi *zamem* niti imperativ glasi *zami* kao u čakavaca nego *zemem* i *zemi* kao u kajkavaca, npr. *zèmem*, *zèmemo grànčicu* 'uzmemo grančicu', *zèmi ti to* 'uzmi ti to'. S druge strane, kao u štokavskom narječju, danas se gotovo redovito rabi prijedlog *u* kao odraz promjene *vb* > *u*, npr. *u grâd*, *sèdi u ládu*, *jùžna je u pódne*, *u Salòpeki*, *u škòlu*, *u štàli*, *u žèpu*. Premda rijetko, susreću se i u prijedložnim svezama primjeri koji su odraz promjene *vb* > *v*, npr. *tìli smo na Vèlki petak puòjt crìkvu* (< *v crikvu*), *jâ i snàja se vèčèr sporazùmimo* 'ja i snaha se uvečer sporazumijemo'. Istoga je postanja i imperativna sveza *Ajd fižu!* 'hajde u kuću'. U govoru Turkovića rabi se naime opsolescent *īža* (G mn. *īž*) u značenju 'kuća'. Petrificirana sveza *ajd fižu!* nastala je od *ajd v ižu* > *ajd f ižu* > *ajd fižu*. Odatle se ustalio akuzativni oblik *fižu* sa sraštenim prijedlogom, npr. *přvo smo rèkli fižu*, *pravoslávci su divánili kùća*. Razvoj *vb* > *va* susrećemo pak u već spomenutom blagdanskome imenu *Vàzam*. Općenito se može zaključiti da razvoj praslavenskoga *vb* u najvećoj mjeri pokazuje čakavske značajke, s u manjoj mjeri izraženim inonarječnim utjecajima.

Pridjevska zamjenica *vas* u govoru se Turkovića realizira s premetanjem, npr. *kòpām*, *svè dèlām*; *svè otpèljali partizáni*, *a dice pùna kùća*; *tì si svè lāgal*; *tò èu ja svè rèc ako me bì pítala*.

U govorima čakavskoga ikavsko–ekavskoga dijalekta vrlo je česta realizacija *sòbota* 'subota'. U skladu s tim, uobičajena je u hrvatskim govorima Ogulinsko–modruške udoline, pa tako i u govoru Turkovića. Tu nije riječ o kajkavizmu nego o staroslavenizmu. Naime, ta je riječ hebrejskoga ishodišta, a preko kršćanstva je prihvaćena iz balkanskoga latinитета (lat. N mn. *sabbata*). Iz toga latinskoga množinskoga oblika razvila se staroslavenska inačica *sobota*. U hrvatskim govorima Ogulinsko–modruške udoline uobičajeni su i prilozi *kuliko* i *tuliko* 'koliko' i 'toliko' sa samoglasnikom /u/. U govoru Turkovića realiziraju se u inačicama *kùliko* / *kùlko* i *tùliko* / *tùlko*. Prilozi *kuliko* i *tuliko* također su uobičajeni u svim gradišćanskohrvatskim govorima čakavskoga ikavsko–ekavskoga dijalekta, a i drugdje u gradišćanskohrvatskoj dijaspori. U toj se dijaspori susreće se i vremenski prilog *ùnda* 'onda', koji se također rabi i u govoru Turkovića.

Vrlo je zamjetna tendencija redukcije kratkoga zanaglasnoga fonema /i/, npr. *pòndljak*, *Vàzmeni pòndljak*, *gòdna*, *Stàra gòdna*, *gòdne svòje*

*nosu, jùžna, za jùžnu, južnali smo, kùhnja, ladòvna, nèdlja, Cvitna / Cvitna nèdlja, blagdansko ime Svèta, tekùćna, Vèlka Māša, jā sam se òvde ròdla, pišce.* Rjeđi su primjeri takve redukcije ako iza /i/ ne slijedi još jedan suglasnik, npr. *gònt < gonit.* U takvim se situacijama zanaglasno /i/ često ne reducira, što npr. dobro ilustriraju inačice *Vèlki pétak* i *Vèlik pòst.* Ako je zanaglasno /i/ bilo dugo, redukcija također izostaje, npr. *dèset gòdin < dèset gòdin.* Ipak, u novije je vrijeme zamjetno nastojanje da se čuva zanaglasno kratko *i*, osobito u mlađega naraštaja, npr. *Pepèlnica, sikira,* N mn. *stènice* 'stjenice'. Zato nije začudno da se usporedno rabe inačice kao npr. *mìsečna* i *mìsečina,* ili npr. sintagme tipa *tùj sam zìhericu mètla* s nedosljednom redukcijom zanaglasnoga kratkoga /i/. U najstarijega naraštaja susreću se i poneki primjeri s redukcijom kratkoga zanaglasnoga /e/, npr. *dvādcet,* ali usporedno i *dvādeset.* Takav je tip redukcija najprikladnije tumačiti štokavskim utjecajem.

Samoglasničko /r/ realizira se samostalno, bez svarabaktičkoga vokala, npr. *Řvātska, Ūskrs, vřt, crān, přvi, vřnut se.*

Slijed *ri* ostvaruje se u tipično čakavskom leksemu *críkva,* npr. *Tìli smo na Vèlki petak puòjt críkvu.* Oblik ženskoga roda glagolskoga pridjeva radnoga *ùmrìla* 'umrla' nastao je analogijom prema infinitivu *umrit.* Navedene se realizacije susreću i u ostalim hrvatskim govorima Ogulinsko–modruške udoline, npr. u govoru Oštarija. Sukladno je ostalim hrvatskim govorima Ogulinsko–modruške udoline i čuvanje fonema /l/ na kraju sloga, odnosno na kraju riječi. Ta je osobina osobito uočljiva u obliku muškoga roda glagolskoga pridjeva radnoga, npr. *bìl* 'bio', *dòšal, ìmal je, tì si svè lāgal, próbal, pròdikal je* 'propovijedao je', *svidòčil, ùvatil je.* Također izostaje i u ostalim vrstama riječi, npr. na kraju riječi: *prāšći kotal* 'kotao za prasce', *kòtal je nà tem vùsil, žal mi je, jèdan i pòl,* odnosno na kraju sloga unutar riječi, npr. *škròpilnica.*

Kao refleks starohrvatskoga fonema /t'/ u današnjem govoru Turkovića izostaje tipično čakavski fonem /t'<sup>3</sup>/ pa se izgovara fonem sukladan štokavskomu /ć/, npr. *ć(i)ēr, kùća, pār vriēc, ìtna pomoć.* Fonem /ć/ se ostvaruje i u primjerima tipa redni broj *trèći,* također u nenaglašenom prezentu glagola htjeti, npr. *ùpast ću na šfìga,* isto tako u zanijekanom obliku, npr. *niécete.* Sukladno tomu, refleks skupa \*stj redovito je suglasnički skup šć, npr. *klêšće, dvòrišće, gòdišće, ògnjìšće, šćuca mi se, vrišćat.*

3 U popularnoj se literaturi taj fonem ponekad naziva "vrlo umekšano čakavsko /ć/".

U primjerima *mèja* 'meda', *mèjaš* 'medaš', refleks skupa \**dj* jest fonem /j/ kao u čakavštini. Ipak, u govoru Turkovića prevladavaju realizacije s fonemom koji je sukladan štokavskomu /d/, npr. *tùdi đáki* 'tudi učenici'. Rjeđi su primjeri sa suglasničkim skupom /đ/, npr. *brížđat* 'zviždati', prez. on *brížđi*, dok primjera s promjenom *žđ* > *žj* uopće nema. Nema ni realizacije \**možđani*, odnosno \**možjani* nego se rabi noviji leksem *mòzak*<sup>4</sup>. Izvedenice nekadašnjega staroga glagola *it* čuvaju u infinitivu skup *jt*, a u prezentskim glagolskim oblicima glasovnu skupinu *jd*, npr. *Jeste tò vî ki kânite duôjt?*; *tîli smo na Vêlki petak puôjt crîkvu*; *mòrete pruôjt* 'možete otići'; *zîmi pruôjdem k njim* 'zimi odem k njima'; *é(i)êr duôjde*; *kî duôjde*; *izâjde*; *duôjdu k meni*. To je i danas prepoznatljiva značajka brojnih čakavskih ikavsko–ekavskih govora, pa je tako i u Ogulinsko–modruškoj udolini. U skladu s čakavskom tradicijom, u govoru Turkovića ne realizira se fonem /dž/ nego je zamijenjen fonemom /ž/, npr. u turcizmu *žigerica* 'jetra'.

U primjeru *čèdan* (< *tjedan*) provedeno je najnovije jotovanje, npr. *čèdan dân*, *Vêlki čèdan*. Tu je riječ o najnovijem štokavskom utjecaju na ikvsko–ekavske govore Ogulinsko–modruške udoline, pa tako i na govor Turkovića. U tom se primjeru radi o utjecaju obližnjih pravoslavnih štokavaca na spomenute govore, koji se dogodio u 20. stoljeću.

Promena *že* > *re* realizira se u prezentskim oblicima glagola *moć*, npr. 3. os. jd. *mòre* 'može', npr. *ona mòre*. Analognu promjenu /ž/ > /r/ susrećemo i ispred nastavka *-u* u obliku za 3. os. mn. pz., te ispred fonema /d/ u prilogu *mòrda* 'možda'.

U govoru Turkovića fonem /lj/ se ne depalatalizira i vrlo se dosljedno realizira, npr. *Riêljin* 'Hreljin', *Trî krâljî*, *ljûdi*, *dêset îljâd*, *Râzdolje*, *zêlje*, *sljepòčica*, *Bêla nêdilja*, komp. *bòlje*. To je i inače značajka ikavsko–ekavskih govora Ogulinsko–modruške udoline. Palataliziranje fonema /l/ ispred samoglasnika /i/, tj. promjena *li* > *lji* u glagolskom pridjevu radnom *poljívala* moglo bi biti srazmjerno starija pojava. Takvi su primjeri rijetki jer se taj tip promjene obično ne provodi, npr. *vòli dèlat*.

U razmatranom govoru brojni su primjeri u kojima se ostvaruje protetsko /v/ ispred samoglasnika u, npr. *vùjac* 'ujak', *vùjna* 'ujna', *vùvo* 'uho', *vúši* 'nametnici na kosi', *vùsnica* 'usnica', *vùčitelj*, *vučiteljica*, prez.

4 Noviji leksem *mòzak* rabi se i u govorima u Ogulinsko–modruškoj udolini koji čuvaju više čakavskih značajki od govora Turkovića, npr. u govoru Oštarija.



on *vūči*. Ta se, inače kajkavska značajka susreće i u ostalim ikavsko–ekavskim govorima Ogulinsko–modruške udoline, u kojima je vrlo stara. Na takav zaključak upućuje postojanje manjega broja primjera s protetskim /v/ ispred /u/ u pojedinim temeljno čakavskim gradišćanskohrvatskim govorima, a ti primjeri nedvojbeno potječu još od vremena prije preseljenja predaka današnjih govornika u novu domovinu. Tako primjeri iz čakavskoga ikavsko–ekavskoga govora Hrastine u jugozapadnoj Mađarskoj, zatim iz hibridnih štokavsko–čakavskih govora Štoja, pa iz pojedinih govora južnih čakavaca pokazuju da je takav tip kajkavizama postojao u čakavskim govorima u središnjoj Hrvatskoj već prije pola stoljeća. Da se tijekom stoljeća broj takvih kajkavizama povećavao, najbolje pokazuju primjeri s protetskim /v/ iz govora Hajmaša u Mađarskoj, a predci Hajmašana iselili su se iz ogulinskoga kraja početkom 18. stoljeća. Naime, primjeri iz Hajmaša uglavnom su sukladni primjerima iz Turkovića (VULIĆ 2007: 25).

Kao rezultat štokavskoga utjecaja u govoru Turkovića, kao i inače u ikavsko–ekavskim govorima Ogulinsko–modruške udoline, u potpunosti izostaje artikulacija fonema /h/. Na početku riječi najčešće se reducira, npr. *lād, sèdi u lādu* 'sjedi u hladu', *lādan, ladòvna* 'hladovina', *Rièljin* 'Hreljin', *ìljada, dèset ìljād, ìža < hiža, Rvātska, iz Rvātske, ìtna pomoć*. Rjeđe su takve pojave u sredini riječi, npr. *Dìuova* 'blagdan Duhova' jer redukcija međusamoglasničkoga /h/ u sredini riječi obično uvjetuje umećanje međusamoglasničkoga /v/ na tom mjestu kako bi se izbjegao zijev, npr. *zāvod* 'zahod, WC', *vūvo* 'uho', *mūva* 'muha', *kūvat* 'kuhati', prez. *skūvam* 'skuham', perf. *ūvatil je* 'uhvatio je'. Ta pojava nije začudna jer se i inače u govoru Turkovića može susresti međusuglasničko /v/ kao posljedica izbjegavanja zijeva, npr. *āvuto* 'auto, automobil'. Rjeđe se nakon redukcije fonema /h/ umeće intervokalno /j/, npr. u riječi *snāja* 'snaha'. Neobična je promjena *h > g* u primjeru *žògari* 'žohari'.

Izgovor fonema /k/ na početku riječi izostaje u primjeru *é(i)êr* (< *kéer*) 'kći', npr. *drūga êr*, odnosno *êi* (< *kêi*), tj. /k/ se reducira iz inicijalnoga suglasničkoga skupa *ké*.

Stari inicijalni skup *čr* nije sačuvan pa u govoru Turkovića, kao štokavski utjecaj, bilježimo primjere *crévo* 'crijevo', *cŕn* s provedenom promjenom *čr > cr*. Da je ta promjena u ogulinskom kraju bila provedena već prije dva stoljeća svjedoče primjeri *crv*, *cŕn* i dr. u govoru Hrvata u Haj-

mašu u Mađarskoj (VULIĆ 2007: 25). Drukčijega je postanja imenica *črišnja* 'trešnja' koja se razvila od vlat. *ceresea*.

Latinizam *advent* 'došašće, predbožićno razdoblje' u govoru se Turkovića realizira kao *àgvent* s razjednačivanjem po mjestu tvorbe *dv* > *gv*, tj. prvi od dvaju zubnih fonema zamijenjen je stražnjonepčanim fonemom /g/. Sukladna se pojava susreće na širokom hrvatskom govornom području u različitim narječjima i dijalektima, npr. u govoru starijih žitelja grada Splita, na otoku Vrgadi, u štokavskoj Župi dubrovačkoj, u pojedinim kajkavskim govorima u Podravini itd. S druge strane, jednačenje po zvučnosti može se susresti i u tzv. sandhi položaju npr. *š njīve* (< *s njive*).

U značenju 'žerava, žeravica' u gradišćanskohrvatskim se govorima rabi stara hrvatska inačica na *-ka*, tj. *žeravka*. Gradišćanskohrvatski primjeri mogu poslužiti kao dokaz da u središnjoj Hrvatskoj pred petsto godina nije u toj riječi bila provedeno premetanje sonanata. Međutim, može se pretpostaviti da je pred dvjesto godina to premetanje bilo provedeno jer se u govoru Hajmaša rabi inačica *živarka* (VULIĆ 2007: 25). U današnjem pak govoru Turkovića rabi se inačica *žèvārka* s izvršenim premetanjem sonanata na udaljenost  $r - v > v - r$ . Uobičajena promjena *ts* > *c* provodi se i u tuđicama, npr. *Āicbūrg* (< *Pittsburgh*), *strīc* iz *Āicbūrga*.

Primjeri tipa L jd. ž. r. u *Rijeki*; N mn. m. r. *bolesníki*, *dobri đáki*, *ūmorki* 'krastavci' pokazuju izostanak sibilizacije u govoru Turkovića.

## Osnovne morfološke značajke govora Turković Sela

Imenice muškoga roda u L mn. imaju nastavak *-u*, npr. *u žèpu*. Pri sklonidbi s brojevima od dva do četiri, pojedine imenice muškoga roda čuvaju nastavak *-i*, npr. *Trī králji*, *iza Tri králji ide blāgoslov kûc*. Takav se oblik susreće i u različitim drugim govorima čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta. Jednosložne imenice muškoga roda imaju kratke množinske oblike, npr. N mn. *strīci* 'stričevi' (*strīne* i *strīci*), *svāti* 'svatovi', A mn. *za sīne* 'za sinove'. U G mn. imenica muškoga roda prevladava nastavak *-i*, npr. *ōsam dānī*; *pred mīsec dānī*; *za mīsec dānī*; *dèset iljād komādī*; *prī nam ima prèzimenī*; *dèset svāti* 'deset svatova'. Kod imena naselja *Tūrkoivići* u G mn. alterniraju nastavci *-i* i *-ø*, npr. *ja sam iz Tūrko-*

*vići; rěčeš da si iz Tûrković.* U G mn. imenica srednjega roda nastavak je  $-\emptyset$ , npr. *gòvèd smo ìmali.* U D mn. imenica muškoga roda nastavak je  $-om$ , odnosno  $-em$ , npr. u sinonimima *ùmorkom, kràstavcem.* U L mn. imenica muškoga i srednjega roda nastavak je  $-i$ , npr. *škòla u Tûrkovići; jèdna je u Salòpeki; na kòli 'na kolima'.* Isti je nastavak i u I mn. *zamòtala sa závoji kòlena.* Taj se nastavak dosljedno čuva, pa ga ima i najnoviji leksički sloj koji je prihvaćen u ovom govoru, npr. sa *šampinjóni.*

Imenice ženskoga roda tipa *gláva* pripadaju e-sklonidbenomu tipu, tj. G jd. *gláve*, D jd. *glávi*, A jd. *glávu*, u *šùmu*, L jd. u *glávi*. U G mn. imenica toga tipa nastavak je dosljedno  $-\emptyset$ , npr. *pâr gòdin; pêt gòdin; òsam gòdin; dèset gòdin; trínajst gòdin; piêt grân; dèset ìljād; stò ìljād; sedàmnaajst ìž; blàgoslov kùc; sedàmnaajst kùc; od vèlkih škuòl; pâr vrièc bràšna.* Isto vrijedi i za imena naselja, npr. *ìmam snàju iz Mòdrùš* (jer je ojkonom *Modruše* u N mn. ž. r.), s *Pràpùc* (dio Ogulina se zove *Prapuće*, također N mn. ž. r.), a vrijedi i za imenice srednjega roda, npr. *gòvèd smo ìmali.* U D mn. nastavak je  $-am$ , npr. *òde k svojim mládim kolègicam.* U L mn. nastavak je  $-a$ , npr. *po tùđi nžva 'po tuđim njivama'; po Plitvica 'po Plitvicama'; pòznam i na Pràpuća ljúdi; ùpast ću na štiğa 'past ću na stubama'.* U I mn. nastavak je  $-ami$ , npr. *štrúdlá s jàbukami.*

Tipično čakavski oblik ima imenica *é(i)ër* (oblik N jd. jednak je obliku A jd.) 'kći', ali se postupno počinje rabiti i oblik *ći*.

Blagdanska imena koja su nastala poimeničenjem nekadašnjih odnosnih pridjeva, redovito su ženskoga roda, npr. *Ívanja, Jàkovlja, Stìpanja, Dìova, Pètrova.*

Osobne zamjenice *mi* i *vi* imaju isti dativni i lokativni oblik, npr. D: *mòja màma nàm tó dà; òn je nàm tìl rēc; muve ćedu vam pòjist;* L: *prì nam; prì nam je.* Dativni oblik osobne zamjenice *oni* glasi *njim*, a lokativ je *nji*, npr. *zími pruòjdem k njim pa sam tri miseca prí nji.* Akuzativni oblik zamjenice *oni* glasi *nje*, s provedenom diftongizacijom *nje > njie*, npr. *to njiè zànima 'to njih zanima'.*

U pridjevsko-zamjeničkoj sklonidbi dosljedna je uporaba nastavka  $-eg(a)$  u genitivu i akuzativu, i nastavka  $-em$  u dativu i lokativu<sup>5</sup>, npr. u pokaznih zamjenica: *tèga, ònega: sámo tèga màlega; iza ònega ràta; ònega žútega;*

5 Izjednačenje dativnoga i lokativnoga nastavka u pridjevsko-zamjeničkoj sklonidbi vjerojatno je srazmjerno novija pojava nastala pod utjecajem štokavštine. U gradišćanskohrvatskim se čakavskim govorima u tom tipu sklonidbe još uvijek izvrsno razlikuje dativni nastavak  $-omu / -emu$  i lokativni  $-om / -em$ .

*kòtal je nà tem vùsil*; u neodređenih zamjenica; *dâm svàkem*; u pridjeva i poimeničenih pridjeva: *iz Ògulinskega Riêljina: nè bi slàtkega: sójinega bràšna; tòplega; u Bègovem Rázdolju*; u rednih brojeva: *pètnājsteg ôsmeg 'petnaestoga kolovoza'; pètnājstega kòlovoza; dvajstpêtega srpnja; dvajstšêstega; u pètem mìsecu*. U primjerima tipa po *tùdi nĳiva* 'po tuđim nĳivama' bilježimo nastavak *-i* u L mn pridjevsko-zamjeničke sklonidbe. U I mn. spomenute sklonidbe nastavak je *-imi*, npr. *jâ se svĳmi slâžem*, ili npr. u poimeničenom pridjevu *sa stàrimi*.

Pridjevi koji završavaju na *ak* i *ok* pri tvorbi komparativa skraćuju osnovu i dobivaju nastavak *-ji, -ja, -je*, npr. *visok > vĳši* (prilog *vĳše*), *nizak > nĳži* itd. (s jednačenjem po mjestu tvorbe *sj > šj*, odnosno *zj > žj*).

Pokazne i neodređene pridjevne zamjenice imaju oblike tipa *takov, -a, -o, kakov, -a, -o*, a sukladno tomu i neodređene oblike kao npr. *nĳkakov, -a, -o*. Takav je tip pridjevnih zamjenica uobičajen u čakavskom ikavsko-ekavskom dijalektu.

Uporaba upitno-odnosne, tj. neodređene imeničke zamjenice *kaj* za neživo pripada među starije kajkavizme u govoru Turkovića, npr. *kâj êdu? kâj jâ ðivânim?; kâj ê ðivânit?; kâj je sâd?; kâj to je? 'što je to?'; kâj smo mĳ znâli kĳ je ðnda kâj bĳl?; nariédi kaj za pit; svè kâj se ðôma stêpalo; zèmi ti to kaj jê; žâl mi je kaj sam odùstala*. Za zamjenicu *kaj* rabi se genitivni oblik *česa*, npr. *česa mìslite*. Istodobno se rabe prijedložne sveze tipa *zač 'zašto i za što'* i sl. kao pokazatelj čakavske baze govora Turkovića. Čakavskom se značajkom može smatrati i uporaba neodređene zamjenice *nĳš* (< *nič*) u značenju 'ništa', npr. *Ako nĳsi ziêl blâgo sòbom, jutro nĳsi nĳš nâšal u štâli*. Neodređena zamjenica *nêšto* rabi se u istom značenju kao u standardnom jeziku, npr. *nêšto skųvam*.

Upitno-odnosna, tj. neodređena imenička zamjenica za živo glasi *kĳ 'tko'*, npr. *kĳ to nĳ próbal 'tko to nije probao'; kâj smo mĳ znâli kĳ je ðnda kâj bĳl 'što smo mi znali tko je onda što bio'; znâmo kako kĳ ðiše 'znamo kako tko diše'*. Od te se zamjenice tvore i složenice, npr. *nĳkĳ mi nĳ pròšal 'nitko mi nije otišao'*. Takva se uporaba također susreće i u drugim govorima čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta, a isto tako i uporaba neodređene pridjevne zamjenice koja također glasi *kĳ, kâ, kô* 'koji, koja, koje', npr. *jeste tò vĳ kĳ kânite duôjt? 'jeste to vi koji kanite doći?'*. Sukladno tomu, rabi se i u upitnom značenju: *kĳ je to ðân? 'koji je to dan?'; kô po rédu? 'koje po redu?'*. Međutim, u posljednje se vrijeme postupno počinju

rabiti i oblici *kaji, koja, koje*, osobito u srednjem rodu za neživo kao noviji štokavski utjecaj, npr. *àko je kòje jáje, màma sabèri pa na plàc odnèsi*.

Brojevi od 11 do 19 završavaju na najst, npr. *dvànajst / dvànājst, trínajst / trínajst, sedàmnajst* i dr. To je također jedna od prepoznatljivih značajki čakavskoga ikavsko–ekavskoga dijalekta.

Infinitiv se u govoru Turkovića realizira bez dočetnoga –i, npr. *jèst, ròdit, rèc*. Zanimljivo je da i stariji naraštaj postupno počinje rabiti infinitive s dočetnim /i/, osobito kod jednosložnih glagola, pa se npr. govori *jèst* i *jèsti, žèt* i *žèti*. Ta se promjena najvjerojatnije događa pod utjecajem standardnoga jezika. Glagol *tkàt* ima prezentske oblike tipa *tkèm*, a imperativne tipa *tkî*. U osnovi glagola II. vrste ostvaruje se slijed –nu–, što je općečakavska značajka, npr. *mètnut, pòčinut*, ali u glagolskom pridjevu radnom je slijed –ni–, npr. *vñnil*. Glagoli tipa *kupat se* u govoru Turkovića pripadaju 3. razredu V. vrste, tj. imaju prezentske oblike tipa *on se kùplje* 'on se kupa'. Zanimjekani svršeni prezent glagola *biti* u obliku za 3. os. jd. glasi *ni*, npr. *kî to nî próbal* 'tko to nije probao': *nî bìlo* 'nije bilo'; *nî bìlo ròbe* 'nije bilo robe'; *nî još* 'nije još'; *nìkî mi nî próšal* 'nitko mi nije otišao'; *to nî bìlo* 'to nije bilo'. Od sveze *ne imat* kao negacije glagola *imat* nastao je oblik *nimat*, npr. u prezentu: *sùtra nîmate kàj jìst* 'sutra nemate što jesti'.

Množinski prezentski oblici za 3. os. svih glagola redovito i beziznimno završavaju samoglasnikom /u/. Nastavak –u susrećemo u primjerima tipa *oni mòru* 'oni mogu'; *mène dvòru* 'mene dvore'; *kòsci kòsu* 'kosci kose'; *gòdne svòje nosu* 'godine svoje nose'; *mène nòge slàbo slùžu* 'mene noge slabo služe'; *one dñžu* 'one drže'. Nastavak –du ostvaruje se u sukladnom obliku pomoćnoga glagola *tît*, npr. *kàj cedu* 'što će'; *kàj cedu one rèc* 'što će one reći'; *nècèdu* 'neće', te u primjerima tipa *znàdu* 'znaju', *oni vèlidu* 'oni vele'; *sad velìdu i vodèn(i)ca* 'sad vele i vodenica'.

Pri realizaciji perfekta povratnih glagola, uz zamjenicu *se* redovito se čuva i enklitički prezentski oblik pomoćnoga glagola *bit*, npr. *On se je prikupil*. Takav tip tvorbe perfekta povratnih glagola karakterističan je za čakavske ikavsko–ekavske govore.

Učestalost, a ponekad i trajnost radnje koja se događala u prošlosti izražava se kombinacijom perfekta pomoćnoga glagola *tît* i infinitiva glagola koji označava o kojoj je radnji riječ. Takvi su sklopovi vrlo česti u govoru Turkovića, kao i inače u govorima čakavskoga ikavsko–ekavskoga

dijalekta u središnjoj Hrvatskoj, u kojem se mogu pratiti barem pet stoljeća<sup>6</sup>, npr. *tila su se dica jàgmit i oko fažóla* 'djeca su se običavala otimati oko graha'; *tili smo pàzit na kvàtre* 'običavali smo paziti na kvatre'; *tili smo na Vèlki petak puôjt crìkvu* 'običavali smo na Veliki petak ići u crkvu'; *ràdo sam tila pruôjt u sèlo* 'rado sam odlazila u selo'; *òn je nàm til rèc* 'on nam je govorio, on nam je običavao reći'; *nismo tili nikad rèc Úskrs* 'nikad nismo govorili Uskrs'; *tili smo se i podèrat* 'znali smo se i posvađati'. Usporedno se u govoru Turkovića rabi i perfekt koji se tvori od nenaglašenoga oblika pomoćnoga glagola *bìt* i glagolskoga pridjeva radnoga, npr. *Jà sam tkàla.*; *Kàko ste žnjèli?* Naravno, niječni prezent ima niječni oblik glagola *bìt*, npr. *Ako nìsi zièl blàgo sòbom, jutro nìsi nìš nàšal u štàli. Svè otpèljali<sup>7</sup> partizàni, a dice pùna kùca.*

Radnja koja se povremeno događa u sadašnjosti izražava se prezentom glagola *znat* i infinitivom glagola koji označava o kojoj je radnji riječ, npr. *Znàm u bólnicu pruôjt.* 's vremena na vrijeme odem u bolnicu'. Drugi prezent glagola *biti* realizira se u skraćenom obliku i služi pri tvorbi futura II. zajedno s oblicima glagolskoga pridjeva radnoga, npr. *Tò ću ja svè rèc ako me bì pítala.* 'to ću ja sve reći ako me bude pitala'. Takav način tvorbe futura II. susreće se i u nekim drugim govorima čakavskoga ikavsko–ekavskoga dijalekta, npr. u grobničkom govoru (LUKEŽIĆ i ZUBČIĆ 2007: 63). Štokavskim utjecajem možemo smatrati izostanak čakavskoga kondicionala, tj. unifikaciju oblika, pa se npr. govori: *ja nè bi slàtkega* 'ne bih slatkoga'; *ti ne bi zièla* 'ti ne bi uzela'.

Komparativni oblik priloga *kasno* realizira se nastavkom *-je* (s jotovanjem i jednačenjem po mjestu tvorbe na granici tvorbene osnove i sufiksa), pa glasi *kàšnje*. Riječ je o starom hrvatskom komparativnom obliku priloga *kasno* (s jotovanjem i jednačenjem po mjestu tvorbe na granici morfema), koji se rabi u brojnim čakavskim ikavsko–ekavskim govorima, uključujući i gradišćanskohrvatske idiome. Mjesni prilog u značenju 'tu' realizira se s deiktičkom česticom *j*, npr. *tùj, tùj blízu*. Isti ostvaraj se susreće i u spomenutom govoru Hajmaša (Vulić 2007: 30). Od ostalih priloga izdvajamo ovom prigodom samo vrlo stari količinski prilog *dòst*, npr. *ìma dòst* 'ima dosta'. Prijedlog *sa* rabi se neovisno o početnom fonemu sljedeće riječi, npr. *zèlje nà kiselo sa fažólom; zamòtala sa závoji kòlena.*

6 Uobičajene su u gradišćanskohrvatskim govorima i u hajmaškom govoru (VULIĆ 2007: 28–29).

7 U pripovijedanju se ponekad ispušta oblik glagola *bìt*.

## Nekoliko napomena o rječotvorju u govoru Turković Sela

S leksikološkoga, a na sinkronijskoj razini i s aspekta rječotvorja zanimljiva je imenica *pêk* u značenju 'pekar'. U pojedinim kajkavskim govorima te među žumberačkim čakavcima također je riječ *pek* zabilježena u tom značenju i smatra se germanizmom, prema njem. *Bäck* (SKOK 1971: 50), odnosno bavarskomu *Beck* (SKOK 1972: 628), a mogla bi se smatrati i hungarizmom, prema mađ. *pék*. U gradišćansko-hrvatskim je govorima (u Austriji, Mađarskoj i Slovačkoj) također i danas uobičajena ta riječ. Budući da je riječ o imenici koja označuje mušku osobu, vršitelja radnje 'onaj koji peče kruh', valja pretpostaviti da je riječ o vrlo staroj posudnici jer rječotvorbenomu sustavu hrvatskih idioma nije imanentna tvorba takvih imenica nultim sufiksom. Međutim, na sinkronijskoj je razini moguće uspostaviti formalnu i semantičku vezu, tj. imenicu *pêk* moguće je u okviru sinkronijskih tvorbenih odnosa izvesti nultim sufiksom od prezentske osnove glagola *peč*. Zbog toga se imenica *pêk* može na sinkronijskoj razini smatrati izvedenicom, odnosno tvorbeno motiviranom riječju u govoru Turkovića. Od iste je osnove sufiksom *-va* izvedena riječ *pèkva* 'crepulja, peka za kruh', koja se također susreće u hrvatskim govorima Ogulinsko-modruške udoline te među žumberačkim čakavcima. Zanimljiva je i uporaba sufiksa *-ak* pri tvorbi imenice *prsténak* (u značenju 'prst na kojem se nosi prsten').

Pri tvorbi ženskih etnika uobičajen je sufiks *-ka*, npr. od pune osnove *Tûrkovička* 'ona koja je iz *Tûrkovići*'. Od skraćene je osnove izveden npr. ženski etnik *Tròšmarka* 'ona koja je iz Trošmarije'. Budući da je ime naselja *Tûrkovići* nastalo od prezimena, od imena toga naselja ne tvori se muški etnik nego se rabi prijedložni izraz s genitivom, npr. *on je iz Tûrkovići*.

Brojevne imenice tvore se sufiksom *-ero*, npr. *četvero dičice*. Složeno-sufiksalmom tvorбом bez spojnika *-o-* izvedena je imenica *sljepočica* 'sljepoočnica'.

Od imenice *škola* izveden je sufiksom *-at* glagol *školat se* 'ići u školu, školovati se', npr. *Dica se školaju. Màlo se škòlalo*. To je stara hrvatska

izvedenica koja je bila uobičajena u čakavskim govorima u središnjoj Hrvatskoj<sup>8</sup>.

Od glagola *pitat* tvori se prefiksom *pri-* svršeni glagol *pripítat* u značenju 'priupitati, usput pitati'. Od glagola *riedit* tvori se prefiksom *na-*svršeni glagol *nariedit* u značenju 'prirediti, pripraviti', npr. *nariédi kaj za pit* 'priredi, pripravi (ne)što za piće'. Taj se glagol od starine rabi u čakavskim govorima u središnjoj Hrvatskoj, a i danas je u istom značenju dobro sačuvan u gradišćanskohrvatskim idiomima. Isto se može reći za glagol *upast* u značenju 'pasti', npr. *ùpast ću na šfíga*. 'past ću na stubama'; *na srèd cèste ùpala* 'pala nasred ceste'. U okviru govora Turkovića može se taj glagol smatrati prefiksalsnom tvorenicom s prefiksom *u-*, premda je etimologijski gledano riječ o alomorfu prefiksa *o-* kao posljedici zatvaranja fonema *o > u* (*opasti > upasti*). Glagol *upast* u značenju 'pasti' još uvijek je uobičajen u govorima s čakavskom osnovicom u Ogulinsko-modruškoj udolini. Protivno tomu, umjesto staroga glagola *začet se* u značenju 'početi', u govoru Turkovića rabi se *počet*, npr. *pòčela je*.

U govoru Turkovića uobičajeno je brojno nazivlje nastalo sintaktičko-semantičkom tvorbom, npr. *dvòrska vràta* 'dвориšna vrata' (< *dvôr* 'dвориšte'), *pràšći kotal* 'kotao u koji se stavlja hrana za prasce'. Pojedini se stari nazivi, koji su nastali sintaktičko-semantičkom tvorbom, postupno zamjenjuju izvedenicama, pa se npr. umjesto staroga naziva *mlîn na vòdu* sve više rabi izvedenica *vodèn(i)ca*, npr. *sad velídu i vodènica*. Zapravo, s prestankom uporabe mlinova na vodu postupno se gubi i stari naziv, a preuzima se iz književnoga jezika riječ *vodènica* kao naučena riječ koja označuje nešto s čim se govornici u svom svakodnevnom životu (više) ne susreću.

## Nekoliko napomena o sintaksi govora Turković Sela

U pripovijedanju se prošli događaji obično izriču imperativom, npr. *filí smo i po nòći dèlat kad bìdi mìseč(i)na* 'običavali smo, znali smo i po

8 Od prezentske osnove staroga glagola *školat se* bila je izvedena imenica *školar* 'žučenic', koja je i danas uobičajena u gradišćanskohrvatskim idiomima, premda nije sačuvan glagol *školat se*. S druge strane, u govoru Turkovića, premda se rabi glagol *školat se*, ne rabi se izvedenica *školar* nego posuđenica *đak*, npr. *dobri đáki*.



noći raditi kad je bila mjesečina'; *mî kòpāj uz môst* 'kopali smo uz most'; *cêli dān kòpaj, nāvečer gòni blāgo u grād* 'cijeli se dan kopalo, a navečer stoku gonilo u grad'; *vòdu nòsi iz pòtoka* 'vodu se nosilo iz potoka'; *nosi na glāvi u mlīn* 'nosilo se na glavi u mlin'; *prédi i tkī* 'prelo se i tkalo'; *rāni zīmi gòveda, kòpaj po tùđi nĵīva* 'zimi su se krmila goveda i kopalo se po tuđim nĵivama'; *àko je kòje jāje, màma sabèri pa na plàc odnèsi* 'ako je bilo koje jaje, mama ga je skupila i odnijela na tržnicu'. Usporedno s tim pripovjedačkim imperativom koji označava prošlu radnju, rabi se i imperativ kao zapovjedni način, npr. 2. os. jd. imper. *Sèdi u lādu!* 'sjedi u hladu' (uporabljeno u izravnom obraćanju djetetu). Kontekst uvijek jasno pokazuje o kojoj se vrsti imperativnoga izričaja radi.

Umjesto posvojnoga pridjeva uobičajen je posvojni genitiv s prijedlogom *od*, npr. *od sèstre ċi* 'sestrina kći'; *od sèstre zèt* 'sestrin zet'. Umjesto posvojnih zamjenica *nje(zi)n*, *-a*, *-o* rabi se genitiv osobne zamjenice za 3. osobu, npr. *nj(i)ê snāja* 'njezina snaha'. Izricanje posvojnosti svezom *nje* i imenice na koju se posvojnost odnosi u prošlosti je bila uobičajena u brojnim govorima čakavskoga ikavsko–ekavskoga dijalekta, a do danas je npr. sačuvana u grobničkom govoru (LUKEŽIĆ i ZUBČIĆ 2007: 133), također u gradišćanskohrvatskim govorima. Dijelni genitiv susrećemo u primjerima tipa *čēsna sam imala; gòvèd smo ìmali; lūka pòsadam*.

Uz neprijelazne glagole kretanja imenica *māša* dolazi u dativu s prijedlogom *k*, npr. *puòjt k māši* 'otići na misu'. Takvi su sintagmatski sklopovi imanentni čakavskomu ikavsko–ekavskomu dijalektu, pa su i danas uobičajeni u gradišćanskohrvatskim idiomima. Za oznaku mjesta često se rabi prijedlog *pri*, naravno s lokativom, npr. *pri mèni; pri mèni tôte* 'tu kod mene': *pri nam* 'kod nas'; *pri nam je* 'kod nas je'; *vīše nīsam išla u škòlu pri nam*. Uz instrumental sredstva rabi se u govoru Turkovića prijedlog *sa*, npr. *zamòtala sa závoji kòlena*. Neizravni objekt u instrumentalu, uporabljen bez prijedloga, susrećemo u primjerima tipa *jā se svīmi slāžem*, a instrumental načina, također bez prijedloga, u rečenicama tipa: *Ako nīsi zièl blāgo sòbom, jutro nīsi nīš nāšal u štāli*. Zalihosnost, tj. višak informacije u sintagmama tipa *vĵnut se nāzād*, vratiti se, npr. *ònda se mūž vĵnil nāzād* 'onda se muž vratio', čestom je značajkom čakavskih ikavsko–ekavskih govora u središnjoj Hrvatskoj i u dijaspori.

## Osnovne leksičke značajke govora Turkovića

Leksik govora Turkovića moguće je, među inim, podijeliti i po vremenskim slojevima. U najstarijem leksičkom sloju, iz doba prije velikih turskih osvajačkih pohoda, nalazimo starohrvatske riječi i davno usvojene posuđenice. Tomu sloju pripadaju starohrvatske riječi kao npr. imenice *blâgo* u značenju 'stoka' (npr. *cêli dân kòpaj, nâvečer gòni blâgo u grâd*); *dvôr / dvòrišće* 'dvorište'; *česan* 'češnjak' (npr. *česna sam ìmala, lûka pòsadam*)<sup>9</sup>; *gâće*; *îža* 'kuća'; *lâsi* 'kosa, vlasi'; *mâsnica* 'savijača' (npr. *jâ ùmisim mâsnicu*); *mesòpust*; *mûzol* 'ćir'; *òkno* u značenju 'prozor'; *potpâuzina* 'pazuh'; *žûlj*; *gîzdav* u značenju 'ponosan'; glagoli *česat se*, prez. *čêšem se* 'češljati se'; *dèlat* 'raditi' (npr. *vòli dèlat*); *dòjit* u značenju 'musti' (npr. *krâve dòjit*); *iskat* 'iskati, tražiti' (npr. *nîkad nîsu mène iskali*); *kanit* 'kaniti, namjeravati' (npr. *jeste to vî ki kânite duòjt*); *pèljat* 'voditi'; *otpèljat* 'odvesti' (npr. *svè otpèljali partizáni*); *pòčinut* 'odmoriti se, počinuti' (npr. *pòčinut malo*); *sâbrat* 'sabrati, skupiti'; *spât*, prez. *spîm* 'spavati' (npr. *spî mi se*); *ùpast* 'pasti' (npr. *ùpast êu na šîga*); prijedlog *med* 'među' (npr. *mèd sobom*), prilog *pèvo* u značenju 'prije, najprije' (npr. *pèvo smo rèkli fižu, pravoslâvci su divânili kûća*); prijedlog *prèz* 'bez' (npr. *prèz pâllice*). Glagol *rèc* također pripada tomu sloju (npr. *kâj êedu one rèc*; *rèčeš da si iz Tûrković*), kao i prezentski oblici glagola \**velit* (npr. *oni vèlidu*). Tomu sloju pripadaju i stari romanizmi kao npr. *pâllica* 'štap, palica'; *pròdika* 'propovijed'; *pròdikal je* 'propovijedao je'; *dûrat* 'trajati' (npr. *dûra trî mîseca*); *pâčat se* 'dirati se, miješati se, upletati se u nešto' (npr. *ne pâčam se*); zatim stari hungarizmi kao npr. *ùmorak* 'krastavac', te vrlo stari germanizmi kao npr. *mêrlin* 'mrkva' te nešto noviji kao npr. *gânak* 'hodnik', *šîge* 'stube' (npr. *ùpast êu na šîga*). Leksiku toga sloja valja još pridružiti blagdanska imena kao npr. *Bâdnjak* (24. 12.), *Îvanja* (24. 6. i 27. 12.), *Jâkovlja* (25. 7.), *Stîpanja* (26. 12.), *Pètrova* (29. 6.), *Vèlka Mâša* 'Velika Gospa' (15. 8.), *Mâla Mâša* 'Mala Gospa' (9. 8.) i sl. Toj skupini obvezno valja pridružiti i blagdansko ime *Mûrtvi gòdi* 'Dušni dan' (2. 11.) u množinskom obliku, specifičnom za govore s čakavskom

9 Navedeni primjer dobro ilustrira kako se, u skladu s hrvatskom leksičkom tradicijom, u govoru Turkovića razlikuju *česan* i *lûk* kao dvije različite vrste povrća.

10 U gradišćanskohrvatskim govorima to se ime sačuvalo u singularnom obliku *Mrtvi g(w)od*, a u Hajmašu u množinskom obliku *Mrtve gòde*.

osnovicom u središnjoj Hrvatskoj<sup>10</sup>. Navedeni leksik iz najstarijega leksičkoga sloja sačuvan je i u brojnim gradišćanskohrvatskim govorima.

U govoru Turkovića riječ *ručak* rabi se u značenju 'doručak', npr. *jütro je bìl rúčak*. Od skraćene osnove imenice *ručak* izveden je glagol *ručevat* u značenju 'doručkovati', npr. *ručevala sam*. U značenju 'podnevni obrok, obrok u 12 h' rabi se riječ *jüžna* od koje je izveden glagol *jüžnat*, npr. *jüžnali smo*. Uporaba imenica *ručak* i *jüžina* u istom značenju sačuvana je i u govoru Hajmaša (VULIĆ 2007: 36). U gradišćanskohrvatskim ikavsko–ekavskim govorima *južina* je poslijepodnevni obrok, dok je podnevni obrok *ob(i)ed*. Na temelju toga moguće je zaključiti da se riječ *ob(i)ed* nekoć rabila, ali da ju je s vremenom potisnula riječ *južina*, i to sigurno prije početka 18. stoljeća<sup>11</sup>.

Vremenski mlađemu leksičkomu sloju pripadaju npr. imenice *brák*; *bolesnik*; *brášno*<sup>12</sup> (npr. *pâr vriéc brášna, sójinega brášna*); *küca* (npr. *svè otpèljali partizáni, a dice pùna küca; küca prema Vitúnju*); *lástavica*; *njüva*; *zmüja, život*; pridjev *zàmazân* u značenju 'prljav' (npr. *ròba zàmazāna*); glagoli *bácit*, prez. *bácim* (npr. *bácila je*), *bòrit se* (npr. *tàko se bòrim*); *jókat*, prez. *jóčim* 'plakati'; prilozi *dèšno*; *vüše* (npr. *mòrda i vüše; vüše ni*). Tomu vremenskomu sloju valja pridružiti i nazive kao npr. *cüričko ìme*<sup>13</sup> 'djevojačko prezime'; blagdanska imena *Cvìtnica / Cvìtna nèdlja* 'Cvjetnica'; *Dròbne dice dān* 'Nevina dječica' (28. 12.); *Nòva gödna* (1. 1.); *Stāra gödna* (31. 12.); te izraze tipa *ājđ!* 'hajde!' (npr. *ājđ fižu!* 'hajde u kuću'). Istomu leksičkomu sloju pripadaju i romanizmi *fažol*<sup>14</sup> 'grah' (npr. *tìla su se dica jàgmit i oko fažóla*); *ròba*<sup>15</sup> 'odjeća' (npr. *dìčĩnska ròba* 'dječja roba'; *ròba zàmazāna* 'prljava odjeća'), te germanizmi *plàc* 'tržnica' (npr. *àko je kòje jáje, màma sabèri pa na plàc odnèsi*); *šèfārka* 'zaimača'; *špàrat* 'štednjak' (npr. *špàrat na dřva*); *špìcname* 'nadimak'; *zìherica* 'sigurnosna igla sapinjača'. Za posuđenicu *familija* 'obitelj' nije jasno je li u ovom govoru prihvaćena kao romanizam

11 Od glagola *ručevat* u gradišćanskohrvatskim je govorima izvedena glagolska imenica *ruč(i)enje* u značenju 'doručak'.

12 U govoru Turkovića u mlin se na mljevenje nosi *mélja*, a nakon mljevenja iz mlina se donosi *brášno*.

13 Imenica *cüra* nije se prije velikih migracija izazvanih turskim osvajanjima rabila u temeljno čakavskim govorima u središnjoj Hrvatskoj.

14 U gradišćanskohrvatskim govorima rabi se, preko njemačkoga usvojena inačica *frž(u)on*.

15 U gradišćanskohrvatskim se govorima u tom značenju rabi domaća riječ *pratež*.

ili kao germanizam. U tom su leksičkom sloju i brojni turcizmi, npr. imenice *ádet* 'običaj'; pridjev *bè nast*<sup>16</sup> 'blesav, budalast'; glagol *divánit* 'govoriti, razgovarati' (npr. *kàj će divánit; ne đivanim; kàj já đivanim*).

Leksemi *brašno, cura, te godina* (u značenju 'razdoblje od 12 mjeseci'), zatim *njiva, bolest, bolesni*<sup>17</sup>, *desno* rabe se i u hajmaškom govoru (VULIĆ 2007: 35–37), pa se s velikom sigurnošću može pretpostaviti da se u hrvatskim govorima Ogulinsko–modruške udoline rabe barem od početka 18. stoljeća, pa tako i u govoru Turkovića. Inačica *lâstavica* vjerojatno je srazmjerno novija jer se u gradišćanskohrvatskim govorima rabi inačica *lastovica*, a isto tako i u hajmaškom govoru (VULIĆ 2007: 43). Srazmjerno novija je i uporaba priloga *vîše*. U gradišćanskohrvatskima i u hajmaškom govoru u tom se značenju rabi stari prilog *već* (VULIĆ 2007: 30). Glagol *jókat* vjerojatno je kajkavizam u govoru Turkovića. U značenju 'Cvjetnica' u gradišćanskohrvatskim se govorima rabi naziv *Macicna nedi(l)ja*, a u Hajmašu *Macicova nedi(l)ja* (VULIĆ 2007: 43). Zato valja pretpostaviti da je ime *Cvîtnica / Cvîtna nêdlja* u hrvatskim govorima Ogulinsko–modruške udoline srazmjerno novije. Blagdan Nevine dječice u gradišćanskohrvatskim se govorima zove *Nekrivîčna dica / dičica* ili pak *Mlad(i)enci*. U današnjim pak hrvatskim govorima Ogulinsko–modruške udoline, a također i sjevernije prema Karlovcu, rabi se ime *Drobne dice dan*. U hajmaškom je govoru *Sitne dice dan* (VULIĆ 2007: 46). Blagdansko ime *Svêta* za blagdane Svijećnice (2. 2.) i Blagovijesti (25. 3.) (npr. *Prva Svêta* 'Blagovijest') tipično je za hrvatske govore Ogulinsko–modruške udoline. Ta blagdanska imena najvjerojatnije ne pripadaju najstarijem sloju (jer ih gradišćanskohrvatski govori uopće ne poznaju), ali su se sigurno rabila početkom 18. stoljeća jer je u Hajmašu Svijećnica *Svetica*, a Blagovijest je *Druga Svetica* (VULIĆ 2007: 48). Bogoslužje u kasno poslijepodne Stare godine naziva se *Zahvâlnost*<sup>18</sup> jer se tada slavi svečana misa zahvalnica za proteklu godinu uz pjevanje laude »Tebe Boga hvalimo«. Zbog toga stariji ljudi i poslijepodnevni i večernji dio Stare godine nazivaju *Zahvâlnost*.

16 U gradišćanskohrvatskim se govorima rabi pridjev *bedast*, odnosno inačica *bedav*. To je pridjev romanskoga podrijetla tj., etimologijski gledano, hibrid s tuđom osnovom i domaćim sufiksom (SKOK 1971: 130–131).

17 Po tom je posve vjerojatan zaključak da se i imenica *bolesnik* rabi u govoru Turkovića jednako dugo kao imenica *bolest* i pridjev *bolesni*

18 Tu je zapravo riječ o onimizaciji apelativa *zahvalnost* koji je apstraktna imenica izvedena sufiksom *-ost* od osnove pridjeva *zahvalan, zahvalna, -o*.

Posebice je zanimljiv glagol *prikupit se* u značenju 'doseliti se' (npr. *on se prikupil* 'doselio se'; *prikupili su se* 'doselili su se'). Međutim, vršitelj radnje nije \**prikupnjak* nego *sküpnjak* 'doseljenik'<sup>19</sup>, tj. onaj *kî se je prikupil*'. U hrvatskoj je tradiciji potvrđena inačica *skupnik* u značenju 'stranac koji se određenoj zajednici priključio ženidbom' (MAŽURANIĆ 1975: 1321). Vjerojatno je to bilo i temeljno značenje riječi *sküpnjak* u govoru Turković Sela, koje se poslije proširilo na svakoga doseljenika. Izdvajamo još imenicu *smütljivac* kao otprijevnu izvedenicu u značenju 'spletkar, klevetnik'. U razgovoru s gostima iz drugih krajeva, stanovnici Turković Sela rabe, naravno, i sinonime preuzete iz standardnoga jezika, npr. za stari hungarizam *ümorak* sinonim *krüstavac*.

Iz frazeologije govora Turkovića izdvojiti ćemo ovom prigodom samo frazem *izajt iz glave* u značenju 'zaboraviti', npr. *izäjde iz gläve* 'zaboravi se'. Taj frazem, s glagolskim značenjem, strukturiran je kao sveza glagola i prijedložnoga izraza.

Još ćemo upozoriti na vrlo čestu uporabu upitnoga izraza *dà li?* u značenju 'zar je stvarno tako? / stvarno?'

## Nekoliko semantičkih zanimljivosti u govoru Turković Sela

U starijom leksičkom sloju govora Turković Sela nalaze se i pojedine riječi koje su zadržale stara značenja što su ih te riječi u čakavskim ikavsko–ekavskim govorima imale prije velikih migracija izazvanih turskim osvajanjima. Toj skupini pripadaju npr. imenice *püvnica* u značenju 'svaki podrum općenito', *pöd* u značenju 'tavan', ili npr. glagol *pruôjt*, prez. *pruôjdem* u značenju 'otići' (npr. *nè ufam se pruôjt sama* 'ne usuđujem se otići sama'; *nîkî mi nî pröšal* 'nitko mi nije otišao (od kuće)'; *rädo sam tîla pruôjt u sèlo* 'rado sam odlazila u selo')<sup>20</sup>. U novije se vrijeme uspo­redno počinje rabiti i glagol *otić*, npr. *öde k svojim mlädim kolëgicam*. Uporaba prijedloga *pred* u značenju 'prije' također je uobičajena od stari-

19 U gradišćanskohrvatskim se govorima riječ *skupnjak* rabi samo u značenju 'škrtač' kao izvedenica od pridjeva *skup* 'škrta'.

20 Navedene se tri riječi u gradišćanskohrvatskim govorima rabe u istom značenju kao u govoru Turković Sela.

ne, npr. *Mi smo imali pred m̃sec d̃ñi z̃l̃atni p̃r*. Već je spomenuta uporaba riječi *bl̃ago* u značenju 'stoka' (npr. *ako ñisi z̃ĩel bl̃ago s̃obom, jutro ñisi ñĩš ñãšal u št̃ali; c̃eli d̃ñ k̃opaj, ñavečer g̃oni bl̃ago u gr̃ad*).

Glagol *gojit* s prefiksom *od-* rabi se i za životinje, npr. *p̃liće odgojimo; sṽinje odgojimo*<sup>21</sup>. Imenica *zel̃emb̃ac* u govoru Turković Sela jest naziv za običnu zelenu guštericu.

Glagol *vikat* rabi se i u prenesenom značenju 'zvati', npr. *i s̃ad m̃ĩve vĩcemo* 'i sad ih zovemo (tj. nazivano) muhe'. Vjerojatno je riječ o staroj čakavskoj uporabi jer se taj glagol u tom značenju susreće u bugarskom i makedonskom, a i inače je znatna leksička srodnost bugarskih i starohrvatskih idioma koja se očituje u čuvanju brojnih riječi praslavenskoga podrijetla. Glagol *d̃ržat* rabi se i u prenesenom značenju 'čuvati', npr. *one d̃r̃žu sṽoj g̃ovor* 'one čuvaju svoj govor', a glagol *pod̃erat* u prenesenom značenju 'posvađati', npr. *tĩli smo se i pod̃erat* 'znali smo se i posvađati'.

Imenica *kr̃šćani* u današnjem govoru Turković Sela ima suvremeno značenje 'svi kršćani, tj. svi koji vjeruju u Krista, svi koji se krste'. U gradišćanskohrvatskim se govorima, a isto tako i u govoru Hajmaša, ta riječ odnosi samo na katolike. Primjer iz Hajmaša pokazuje da se još početkom 18. stoljeća čuvalo staro značenje te riječi.

Riječ *par* je uobičajena u značenju 'nekoliko', tj. rabi se kao količinski prilog, npr. *p̃r g̃od̃in* 'nekoliko godina'.

Prilog *bolje* ne rabi se samo u značenju 'bolje' nego i u značenju 'radije', npr. *b̃d̃lje t̃ebi pl̃atim* 'radije tebi platim'<sup>22</sup>.

## Zaključak

U govoru Turković Sela na stanovit se način susreću sva tri hrvatska narječja. Po rasporedu međunarječnih odnosa taj je govor sukladan govoru grada Ogulina u cjelini, a također i govorima Ogulinskoga Hreljina, Desmerica i Zagorja u Ogulinsko-modruškoj udolini. Analiza

21 U hrvatskoj se tradiciji glagol *odgojiti* rabio i za raslinje, npr. *Odgojiti vinograd* (MAŽURANIĆ 1975: 795).

22 Takva uporaba priloga *bolje* inače se susreće u štokavštini, npr. u pojedinim govorima slavonskoga dijalekta, a vjerojatno se rabi i u govorima štokavskih doseljenika u Ogulinsko-modruškoj udolini.

pokazuje da je govor Turkovića i danas temeljno čakavski, ikavsko–ekavskoga čakavskoga dijalekta. Usporedba s govorima u dijaspori koji potječu sa širega ogulinskoga područja pokazuje da među štokavskim utjecajima na govor Turkovića možemo razlikovati stariji i noviji utjecaj. Noviji se utjecaj očituje u naglasnom sustavu koji se u znatnoj mjeri novoštokavizirao, zatim u najnovijem jotovanju u riječi *ćedan* kao tipičnoj novoštokavskoj značajki, u dosljednoj uporabi fonema /lj/, u potpunom izostanku artikulacije fonema /h/ te u izraženoj tendenciji neartikuliranja zanaglasnoga kratkoga /i/. Doduše, postupan izostanak artikulacije /h/ počeo se na tom području događati već prije pola tisućljeća te se tijekom stoljeća postupno pojačavao, ali potpuni izostanak artikulacije /h/ dogodio se u tijeku 20. stoljeća. Među srazmjerno starijim promjenama pod utjecajem štokavštine, tj. onima koje su već bile provedene početkom 18. st., izdvajamo štokavski izgovor fonema /ć/, zatim sustavniju promjenu staroga skupa *čr > cr* (npr. *crn*) te realizacije kao što je *jezik* ili glagol *žet*. Ostale su fonološke značajke dijelom još prepoznatljivo čakavske. Među njima izdvajamo npr. refleks jata po pravilu Meyera i Jakubinskoga, dvoglase *ie* i *uo*, tzv. čakavsku jaku vokalnost, leksem *crikva*, izostanak promjene *l > o*, šćakavizme, uporabu glagola tipa *puojt*, prez. *puojdem*, *duojt*, prez. *duojdem* itd., izostanak fonema /dž/, izostanak sibilizacije u primjerima tipa *bolesniki*, u *Rijeki*. Stariji kajkavski utjecaj očituje se u realizaciji protetskoga /v/ ispred samoglasnika /u/ (npr. *vujac*, *vujna*), a srazmjerno noviji kajkavski utjecaj u uporabi prezentskih i imperativnih oblika glagola *ziet* (prez. *zemem*, imp. *zemi*). Na morfološkoj razini u znatnoj se mjeri čuvaju čakavske značajke. Imenički i pridjevsko–zamjenički sustav u potpunosti je čakavski. Značajka je čakavskoga ikavsko–ekavskoga dijalekta i komparacija pridjeva tipa *nizak* — *nižji*, *visok* — *višji*, prijedložne sveze tipa *zač* 'zašto', neodređena imenička zamjenica *ki* 'tko', brojevi na *najst*, prezentski oblici tipa *tkem* od glagola *tkat* i *kupljem* (*se*) od glagola *kupat* (*se*), oblik *ni* za 3. os. jd. zanijevanoga svršenoga prezenta glagola *biti*, oblici za 3. os. mn. pz. koji redovito završavaju na *u*, pa tvorba perfekta povratnih glagola s obveznim čuvanjem enklitičkih oblika prezenta pomoćnoga glagola *biti*, zatim izražavanje učestale, a ponekad i trajne prošle radnje kombinacijom perfekta pomoćnoga glagola *tit* i infinitiva. Štokavskim utjecajem možemo smatrati izostanak čakavskoga kondicionala. Stariji kajkavski utjecaj najprepoznatljiviji je u uporabi upitno–odnosne imeničke zamjenice *kaj* za

neživo. Na sintaktičkoj razini značajkom čakavskoga ikavsko–ekavskoga dijalekta možemo smatrati izricanje posvojnosti genitivom *nj(i)e* osobne zamjenice *ona*, te sintagmatske sklopove zipa *puojt k maši*. Na leksičkoj razini znatan se štokavski utjecaj prepoznaje u srazmjerno novijem leksičkom sloju, dok je kajkavski utjecaj minimalan na leksik ovoga govora. Stariji leksički sloj koji se susreće u ovom govoru karakterističan je za čakavski ikavsko–ekavski dijalekt. Pojedine riječi iz toga leksičkoga sloja čuvaju svoja stara značenja, npr. imenice  *pivnica* i  *pod* itd. Općenito se može reći da su, unatoč inonarječnim utjecajima, značajke čakavskoga ikavsko–ekavskoga dijalekta prepoznatljive na svim jezičnim razinama, a najbolje sačuvane na morfološkoj razini<sup>23</sup>.

## Literatura

- BRABEC (Ivan), 1973, »Hrvatski govori u Gradišću«, u: *Gradišćanski Hrvati*, ur. Zvane Črnja, Mirko Valentić, Nikola Benčić (1973), Zagreb, 61–90.
- FINKA (Božidar) i MOGUŠ (Milan), 1981, »Karta čakavskoga narječja«, Hrvatski dijalektološki zbornik V (1981), Zagreb, 49–58.
- FINKA (Božidar) i Šojat (Antun), 1973, »Karlovački govor«, *Hrvatski dijalektološki zbornik* III (1973), Zagreb, 77–150.
- IVIĆ (Pavle), 1961, »Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske«, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* VI (1961), Novi Sad, 191–212.
- KESNER (Vjekoslav), 1997, *Ikavska čakavica nekad i sada u oštarskom kraju i na širem podkapelskom okružju*, Zagreb
- KLAIĆ (Vjekoslav), 1880, »Ogulinsko–slunjsko okružje«, u: *Zemljopis zemalja u kojih obitavaju Hrvati* I (1880), Zagreb, 121–138.
- KRANJČEVIĆ (Milan), 2003, *Ričnik gacke čakavščine. Konpoljski divan*, Otočac — Rijeka
- LUKEŽIĆ (Iva), 1990, *Čakavski ikavsko–ekavski dijalekt*, Rijeka

23 Valja imati na umu da mnoge od značajki, koje su izdvojene kao čakavske, nisu alijetne, tj. mogu se susresti barem u jednom od druga dva narječja, ali je nedvojbeno da pripadaju i čakavskom narječju, konkretnije čakavskom ikavsko–ekavskom dijalektu.



- LUKEŽIĆ (Iva), »Mrkopaljski govor«, *Hrvatski dijalektološki zbornik XIV*, Zagreb, 293–324. (u tisku)
- LUKEŽIĆ (Iva) i TURK (Marija), 1998, *Govori otoka Krka*, Crikvenica
- LUKEŽIĆ (Iva) i ZUBČIĆ (Sanja), 2007, *Grobnički govor XX. stoljeća*, Rijeka
- MAŽURANIĆ (Vladimir), 1975, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, Zagreb
- MOGUŠ (Milan), 1977, *Čakavsko narječje*, Zagreb
- NEWEKLOWSKY (Gerhard), 1978, *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*, Wien
- PALKOVITS (Elizabeth), 1987, *Wortschatz des Burgenlandischkroatischen, Schriften der Balkankommission Linguistische Abteilung XXXII* (1987), Wien
- PAVEŠIĆ (Slavko) i FINKA (Božidar), 1963, »Izveštaj o dijalektološkom istraživanju u predjelu od Modruša do Tounja u Lici«, *Ljetopis JAZU LXVIII* (1963), Zagreb, 308–309.
- PERUŠIĆ (Marinko), 1993, *Rječnik čakavsko-kajkavskih govora karlovačko-dugoreškog kraja*, Karlovac
- PERUŠIĆ (Marinko), 1993, »Rječnik čakavskoga narječja sela Mihaljevići kraj Oštarija«, *Čakavska rič I* (1993), Split, 73–90.
- PLIŠKO (Lina), 2000, *Govor Barbanštine*, Pula
- SALOPEK (Hrvoje), 2007, *Ogulinsko-modruški rodovi*, Zagreb
- SKOK (Petar), 1971, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I*, Zagreb
- SKOK (Petar), 1972, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika II*, Zagreb
- STROHAL (Rudolf), 1901, »Jezične osobine u kotaru karlovačkom«, *Rad JAZU CXLVI* (1901), Zagreb, 78–153.
- STROHAL (Rudolf), 1910, »Današnje oštarijsko narječje«, *Rad JAZU CLXXX* (1910), Zagreb, 1–57.
- ŠOJAT (Antun), 1984–1985, »Međudijalekatski odnosi u autohtonim govorima na području općina Duga Resa«, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku XXVII–XXVIII* (1984–1985), Novi Sad, 899–906.
- TEŽAK (Stjepko), 1957, »O rezultatima dijalektoloških istraživanja u okolici Karlovca«, *Ljetopis JAZU LXII* (1957), Zagreb, 428–423.
- TEŽAK (Stjepko), 1959, »Izveštaj o istraživanju govora između Korane i Mrežnice«, *Ljetopis JAZU LXIII* (1959), Zagreb, 456–458.

- TEŽAK (Stjepko), 1974, »Kajkavsko–čakavsko razmeđe«, u: *Kajkavski zbornik. Izlaganja na znanstvenim skupovima u Zlataru 1970–1974.* (1974), Zlatar, 44–47.
- TEŽAK (Stjepko), 1979, »Sjeverni govori čakavsko–kajkavskog međunarječja u karlovačkom četveroriječju«, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju XVI* (1979), Zagreb, 37–52.
- TEŽAK (Stjepko), 1981, »Dokle je *kaj* prodro na čakavsko područje?«, *Hrvatski dijalektološki zbornik VI* (1981), Zagreb, 169–200.
- TEŽAK (Stjepko), 1981, »Ozaljski govor«, *Hrvatski dijalektološki zbornik VI* (1981), Zagreb, 200–428.
- TEŽAK (Stjepko), 1994, »Kajkavsko–čakavski dodiri u pojasu samoborsko–karlovačko–ogulinskom«, *Kajkavski zbornik* (1994), Zlatar, 39–44.
- TEŽAK (Stjepko), 1997, »Međunarječna prožimanja u čakavsko–kajkavskim ikavsko–ekavskim govorima«, *Hrvatski dijalektološki zbornik X* (1997), Zagreb, 203–208.
- Urbar modruški iz 1486.*, prir. Radoslav LOPAŠIĆ, 1997, Ogulin
- VULIĆ (Sanja), 1997, »Dijalekatna previranja«, *Matica IX* (1997), Zagreb, 35.
- VULIĆ (Sanja), 2001, »Gradišćanskohrvatski govori unutar hrvatske dijalektologije«, u: *Panonski ljetopis 2001*, Pinkovac / Güttenbach, 490–492.
- VULIĆ (Sanja), 2002, »Oštarska čakavica«, u: *Oštarije*, ur. Nikola Gračanin (2002), Oštarije, 104–116.
- VULIĆ (Sanja), 2002, »O dvjema jezičnim značajkama današnjega gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika«, *Marulić V* (2002), Zagreb, 868–870.
- VULIĆ (Sanja), 2002, »O nekim sukladnostima između sklonidbenih oblika suvremenoga hrvatskoga književnoga jezika krajem 19. i početkom 20. stoljeća i današnjega gradišćanskohrvatskoga književnoga jezika«, *Marulić, VI* (2002), Zagreb, 1128–1130.
- VULIĆ (Sanja), 2003, »Govor Oštarija kod Ogulina u odnosu prema gradišćanskohrvatskim govorima«, u: *Panonski ljetopis 2003*, Pinkovac / Güttenbach, 428–439.
- VULIĆ (Sanja), 2004, »Modruški govor u okviru govora s čakavskom osnovicom u kontinentalnoj Hrvatskoj«, *Modruš I* (2004), Modruš, 19–21.

- VULIĆ (Sanja), 2006, »Utrnuti i umirući čakavski govori oko Körmenda u Mađarskoj«, *Riječki filološki dani 6. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenoga skupa*, Rijeka, 339–356.
- VULIĆ (Sanja), 2007, »Govor Hrvata u Mađarskoj koji su podrijetlom sa širega ogulinskoga područja«, *Modruški zbornik I (2007)*, Modruš, 13–51.
- VULIĆ (Sanja) i PETROVIĆ (Bernardina), 1999, *Govor Hrvatskoga Groba u Slovačkoj*, *Korabljica 5*, Zagreb

### *On Idiom of Turković Village*

Sanja Vulić

*Summary*

The paper considers the analysis of phonological and morphological system of the local idiom of Turković Village. As well the word formation, syntax, lexicology and semantics of that local idiom are analysed. This paper outlines which of those characteristics are basically Čakavian and which are the result of contacts with Kajkavian and Štokavian idioms.

Key words: Turković Village; dialectological analysis